Azerbaycan Enerji Politikaları ve Türkiye ile İş Birliği

Azerbaycan, hem stratejik ve jeopolitik konumu hem de doğal servetleriyle Güney Kafkasya'da önemli bir yere sahiptir. Uzun tarihî süreç içerisinde barındırdığı yer altı ve yer üstü varlıkları, emperyalist güçlerin dikkatinin bu bölgede toplanmasına sebep olmuştur. Önemli coğrafi konumu dolayısıyla 1700'lü yılların başından itibaren Çar Rusya'sı bölgeye dair işgal planları kurmaya başlamış ve hanlıklar döneminde Rusya, Azerbaycan Hanları arasında birlik olmamasını da büyük bir fırsata dönüştürerek, Azerbaycan topraklarını birbiri ardına ele geçirmiştir. SSCB döneminde ise Azerbaycan'ın doğal servetleri Sovyetlerin kontrolü altında kullanılmıştır.

Azerbaycan'da petrol sanayisinin kurulması 1860'lı yıllara dayanır; gelişmesi ise Sovyet dönemi ile bağlantılı olmuştur. 1872 yılından itibaren ülkenin petrol sanayisi devlet tarafından özelleştirilmiş; bu süreçle birlikte ülkede güçlü yatırımların ve yabancı sermayenin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Örneğin 1872 yılında Norveçli iş adamları olan Nobeller, *Nobel Kardeşliği* şirketi adı altında Azerbaycan petrolünün üretiminde aktif yer almıştır. İstatistiklere göre, Azerbaycan'da 1873 yılında 12, 1899'da 61, 1905'te 158, 1913 yılında ise 182 petrol üreten şirket bulunuyordu. 1872 yılında Rusya'da üretilen 27 bin varil petrolün 26 bini Azerbaycan'dan ihraç ediliyordu.[1] 20. yüzyılın başlangıcında Azerbaycan petrol sanayisi gelişim hızına ve petrol üretimine göre dünya pazarında ilk sırada yer almıştır. 1901 yılında dünyada üretilen petrolün yarıdan fazlası Rusya'da kullanılan petrolün %95'i Azerbaycan'dan ihraç edilmiştir. 1905-1907 yılları arasında yaşanan Rus-Japon Savaşı ve artan işçi itirazları, petrol sanayisini oldukça kötü etkilemiştir.[2]

Azerbaycan'ın Enerji Politikası

Azerbaycan'ın enerji stratejisinin dinamikleri ve temel ilkeleri 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan "Asrın Anlaşması" (*Əsrin Müqaviləsi*) adlı belgede belirtilmiştir. Bu anlaşma bağımsızlık sonrası Azerbaycan tarihinde önemli bir yer tutmakla beraber, aynı zamanda yeni enerji stratejisine doğru atılmış bir ilk adımdır. Anlaşmanın en önemli sonucu, Azerbaycan petrolünün dünya pazarında tanınması olmuştur.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süre devam eden savaş, Azerbaycan ekonomisini oldukça kötü etkilemiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik gerilim sebebiyle yabancı iş adamları Azerbaycan'a yatırım yapmayı büyük risk olarak görmüştür. 1993 yılında Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Azerbaycan'ın ekonomik durumunun düzeltilmesi ve yabancı sermayenin ülkede yatırım yapması için önemli adımlar atılmıştır. 4 Şubat 1994 tarihinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından Azerbaycan'ın deniz ve gaz yataklarının işletilmesinin hızlandırılması hakkında resmî bir belge imzalanmıştır.[3] Bunun devamı olarak 20 Eylül 1994'te Bakü'deki Gülistan Sarayı'nda Azerbaycan için tarihî önem taşıyan "Asrın Anlaşması" imzalanmıştır. Hazar Denizi'nin derinliklerinde bulunan "Azeri", "Çırag", "Güneşli" yataklarından petrol çıkarılması ve paylaşımına dair imzalanan 400 sayfalık bu anlaşma, dört dilde basılmıştır. Anlaşmaya sekiz ülkeden (Azerbaycan, ABD, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya, İngiltere, Suudi Arabistan) 13 şirket (*Amako*, *BP*, *Yunokal*, *ARDNŞ*, *Lukoyl*, *Statoyl*, *Makdermott*, *Ekson*, *Türkiye Petrolleri*, *Penzoyl*, *İtoçu*, *Remko*, *Delta*) dâhil olmuştur.[4] Bunun dışında, Azerbaycan'ın uluslararası ve iç enerji politikası ve enerji güvenliği ile ilgili meseleler 2003-2010 yıllarındaki resmî devlet belgelerinde de belirtilmiştir. Bunlara enerji konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası, 2005-2015 yıllarında yakıt-enerji sektörünün geliştirilmesine dair devlet programı da dâhildir.[5]

Avrupalı uzmanların verdiği bilgilere göre, Azerbaycan'ın karada ve denizde sahip olduğu doğalgaz rezervleri, 2011 yılında bulunan rezerv alanları istisna olmakla, kesin olarak 1,3-3 trilyon metreküp; Azerbaycan resmî kaynaklarına göre ise 2,55 (kesin) ve 5 ile 7 arası (muhtemel) trilyon metreküp olarak ifade edilmektedir. BP'nin 2010'da açıkladığı istatistiki bilgilere göre ise, Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol rezervleri 7 milyar varildir. Enerji uzmanlarının görüşüne göre, Azerbaycan birkaç sene içinde yıllık doğalgaz üretimini 40 ile 50 milyar metreküp arasında bir rakama ulaştırabilecektir.[6]

Azerbaycan Kaynaklı Hatlar

70 yıllık Sovyet sömürgesinin ardından 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ilk olarak kendi petrolünü dünya pazarına ihraç etmek için muhtelif yollar aramaya başladı. 1994'te imzalanan Asrın

Anlaşması'ndan sonra Azerbaycan için en öncelikli mesele Bakü petrolünün dünyaya tanıtılması oldu. Bunun için de ilk anlaşma Rusya ile imzalandı.

Bakü-Grozni-Novorossiysk

18 Ocak 1996'da Azerbaycan ve Rusya arasında petrolün nakledilmesi hakkında bir anlaşma imzalandı. Anlaşma, petrolün nakledilmesinin Azerbaycan'ın Rusya ile sınırda yer alan Qusar ilinin Şirvanovka ilçesinden gerçekleştirilmesini öngörüyordu. Petrolün ilk defa kuzey güzergâhı ile nakli ise 25 Ekim 1997 tarihinde gerçekleştirildi. Bakü-Grozni-Novorossiysk adını alan petrol güzergâhının uzunluğu 1.347 km'dir. 1999 yılı sonuna kadar kuzey petrol güzergâhı vasıtasıyla 1,5 milyon ton petrol nakledilmiştir. 2005 yılında nakledilen petrolün hacmi 4,1 mt bulmuştur. Aynı yıl içerisinde Novorossiysk Limanı'ndan yüklenen Azerbaycan petrolü İtalya, Romanya, Bulgaristan, Fransa, İspanya, Çin ve Hırvatistan'a ihraç edilmiştir.[7] Bakü-Grozni-Novorossiysk boru hattının günlük petrol nakletme kapasitesi 105.000 bareldir. Azerbaycan'ın petrol şirketi SOCAR'ın verdiği istatistiki bilgilere göre, 2013 yılında bahsedilen boru hattı vasıtasıyla 1,75 mt petrol, 2014'te 1 mt, 2015'te 1,2 mln.ton, 2016 yılında ise 1,5 mt petrol nakledilmiştir. [8]

Bakü-Supsa

Azerbaycan petrolünü dünya pazarına ihraç etmek için Bakü-Grozni-Novorossiysk boru hattından sonra başka alternatifler de aranmaya başlandı. Bunun en önemli sebebi ise bahsedilen boru hattının Azerbaycan'ı enerji anlamında Rusya'ya bağımlı kılmasıydı. Dolayısıyla 8 Mart 1996 tarihinde Tiflis'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Gürcistan Devlet Başkanı arasında Bakü-Tiflis-Supsa boru hattının inşa edilmesi konusunda bir anlaşma imzalandı. Batı İhraç Boru Hattı adıyla imzalanan anlaşmaya göre, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün Gürcistan'ın Supsa terminali vasıtasıyla Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştı. Bakü-Supsa boru hattı yoluyla petrolün nakledilmesi ilk defa 8 Nisan 1999'da gerçekleştirildi. Bahsedilen boru hattının ($.13,14 milyon) Bakü-Grozni-Novorossiysk'ten ($.15,67 milyon) farklı olarak en önemli avantajı, petrolün daha ucuz fiyata nakledilmesidir.[9]

Bakü-Tiflis-Ceyhan-BTC

İlk önce Rusya, akabinde ise Gürcistan'la imzalanan boru hattı anlaşmalarından sonra BTC hattı, Azerbaycan'ın enerji politikalarına dair gerçekleştirdiği en başarılı proje oldu. BTC boru hattının kurulmasında esas hedef Bakü petrolünün Avrupa pazarında tanıtılması idi. 1999 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) toplantısı çerçevesinde ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Kazakistan cumhurbaşkanları arasında BTC petrol boru hattının inşa edilmesi hakkında uluslararası bir anlaşma ve projeyi destekleyen İstanbul Deklarasyonu imzalandı. BTC boru hattı 3,95 milyar dolara mal olmuştur.[10] Boru hattının genel uzunluğu 1.767 km'dir. 443 km Azerbaycan'ın, 248 km Gürcistan'ın, 1.076 km ise Türkiye'nin payına düşmektedir. BTC'nin tasarım ömrü 40 yıl olarak kararlaştırılmıştır. 2002'den 2007 yılına kadar BTC projesi için Azerbaycan 298 milyon manat harcamıştır. [11]

BTC projesinin gerçekleşmesini istemeyen Rusya ve İran uzun bir süre Azerbaycan'a baskı yapmıştır. Çünkü Bakü-Grozni-Novorossiysk'ten sonra Azerbaycan'ın Rusya yerine Batı ile enerji konusunda iş birliği geliştirmesi, Rusya'yı rahatsız eden çok önemli bir mesele olmuştur. Ayrıca Kuzey Hattı Projesi'nin ekonomik sorunlar ve Rus-Çeçen savaşları sebebiyle çalışmasının kesintiye uğraması, Azerbaycan için oldukça büyük bir dezavantajdı. BTC boru hattı projesi hem Türkiye için hem de Gürcistan ve Azerbaycan için kazançlı bir projedir. BTC gibi uluslararası bir terminalin Türkiye topraklarından geçmesi, Türkiye'nin önemini daha da artırmıştır. Yine BTC projesi sayesinde Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan'la enerji konusundaki iş birliği daha da ilerlemiştir.[12] BTC boru hattı üzerinden petrolün nakline 25 Mayıs 2005 tarihinde başlanmış ve petrol 28 Mayıs 2006'da Ceyhan terminaline ulaşmıştır. 2007 yılında 2,726 mt, 2008'de ise 28,289 mt Bakü petrolü Avrupa pazarına ihraç edilmiştir.[13] 2010 yılında BTC petrol hattı yoluyla ihraç edilen petrolün hacmi 50 milyon tonu bulmuştur.

BTC boru hattına dâhil edilen şirketler ve hisseleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

BP %30,01	TPAO %6,53	CONOCOPHILIPS %2,5

SOCAR %25	TotalFinalelf %5	INPEX %2,5
CHEVRON %8,90	ENI %5	AMERADA HESS %2,36
STATOIL %8,71	ITOCHU %3,40	

2008 yılından itibaren BTC boru hattına yeni alternatifler aranmaya başlanmıştır. Zira bu dönemde boru hattının Türkiye'deki kısmında patlama yaşanması ve Gürcistan'daki üç günlük savaş sebebiyle petrol nakil faaliyeti bir süre durdurulmuştur.[14]

Bakü-Tiflis-Kars-Erzurum

Doğalgaz açısından da zengin olan Azerbaycan ile Türkiye arasında BTC'den sonra Bakü-Kars-Erzurum projesi gündeme gelmiştir. 12 Mart 2001 tarihinde gaz ihracatı ile ilgili yapılan görüşmeler sonucunda Azerbaycan ve Türkiye arasında -hem hükümetler hem de BOTAŞ ve Azerbaycan petrol şirketi SOCAR arasında- 6,6 milyar m^3 doğalgaz ithal edilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır. 2005-2007 yılları arasında inşa edilen Bakü-Kars-Erzurum hattı 2007 Temmuz ayından beri faaliyet göstermektedir. Hazar Denizi'nin Şahdeniz gaz sahasından başlayan boru hattının uzunluğu 690 km, kapasitesi ise 20 milyar metreküptür.[15] Bakü-Tiflis-Erzurum gaz hattının uzunluğu ise 970 km'dir. 27 Aralık 2013'te Şahdeniz gaz sahasının kullanılmasına dair Bakü'de bir anlaşma imzalanmıştır. AB'nin desteği ile başlatılan iki Şahdeniz projesi, Rusya'ya olan gaz bağımlılığını azaltmak için planlanmıştır.[16]

25 Ağustos 2015 tarihinde Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının Kars'tan geçen kısmı, PKK terör örgütünün sabotajına uğramıştır. Meydana gelen patlama sonucunda doğalgaz nakli durmuş ancak daha sonra hat yeniden faaliyete geçirilmiştir.[17]

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu

İlk defa 25 Mayıs 2005 tarihinde Bakü'de Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye devlet başkanları tarafından Bakü-Tiflis-Ahılkelek-Kars demiryolu hattı hakkında üçlü bir bildiri imzalanmıştır. Akabinde 7 Şubat 2007 tarihinde Gürcistan'ın Başkenti Tiflis'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Mihayıl Saakaşvili ve dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla gerçekleşen görüşmede Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projesine dair Tiflis Deklarasyonu imzalanmıştır. Demiryolu hattının Ermenistan'dan geçmesine izin verilmemesi üzerine, ABD, bu durumdan duyduğu ciddi rahatsızlığı dile getirmiş ve projeye verdiği finansal desteği kesme kararı almıştır. İmzalanan projeye göre demiryolu hattı vasıtasıyla yılda 1 milyon insan ve 15 mt kargo taşımacılığı yapılması planlanmıştır.[18] Ayrıca Trans-Avrupa ve Trans-Asya demiryolu şebekelerinin birleştirilmesi ile de yolcuların ve ihraç edilen malların Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'den geçerek Avrupa ve Asya'ya ulaştırılması hedeflenmiştir. Kars-Ahılkelek demiryolu hattının toplam uzunluğu 105 km'dir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin finansmanı, 21 Şubat 2007 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in imzaladığı kararnameye göre *Azerbaycan Dövlet Petrol Fond*'u ve Türkiye tarafından karşılanmaktadır.[19] Bahsedilen projenin toplam maliyeti 422 milyon dolar olarak hesaplanmıştır.[20]

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı-TANAP

25 Ekim 2011 tarihinde imzalanan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki en geniş kapsamlı enerji projelerinden biri TANAP'tır. Bu boru hattı, Azerbaycan'ın Şahdeniz 2 sahasında üretilen doğalgazın, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen önemli bir projedir. Toplam uzunluğu 1.850 km olan boru hattının Türkiye'deki kısmının Ardahan'dan başlayarak Edirne'de son bulması planlanmaktadır. Projenin gerçekleştirilmesi için TANAP Doğal Gaz Anonim Şirketi kurulmuş, şirkette SOCAR %58, BOTAŞ %30, BP %12 hisse sahibi olmuştur.[21]

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in teşebbüsü ile gerçekleştirilen Trans-Anadolu projesi ile "Şahdeniz", "Abşeron" ve "Ümid" doğalgaz sahalarından çıkartılan gazın Avrupa'ya akışı hedeflemektedir.

TANAP'ın devamı olarak ortaya çıkan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesi de Avrupa'nın enerji güvenliği için büyük önem arz etmektedir. Toplam uzunluğu 870 km olan TAP'ın TANAP'la birleşerek Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizi yoluyla İtalya'ya ulaştırılması planlanmaktadır. Güneydoğu Avrupa'nın gaz ihtiyacının sağlanmasını hedefleyen TAP, Avrupa ülkelerinin enerji piyasasında önemli rol oynayacaktır.[22]

26 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da Azerbaycan ve Türkiye Enerji bakanlıkları arasında TANAP'a dair ortak bir deklarasyon imzalanmıştır. Deklarasyonun imzalanmasının ardından TANAP'ın inşa edilmesine dair hazırlıkların başlatılmasına karar verilmiştir. 26 Haziran 2012 tarihinde de Dolmabahçe Sarayı'nda TANAP'la ilgili yüksek düzey resmî belgeler imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan'ın enerji sektöründe Türkiye'ye yaptığı büyük hacimli yatırımlardan bahsetmiştir. 7 Kasım 2012'de SOCAR'ın Başkanı Rövneg Abdullayev tarafından TANAP şirketinin kurulduğu ve Türkiye'de resmî olarak faaliyete başladığı açıklanmıştır. 2 Ocak 2013 tarihinde de Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan TANAP anlaşması Türkiye Parlamentosu tarafından onaylanmıştır.[23] Dört yılda tamamlanması planlanan inşa çalışmalarının 2018 yılı ortalarında bitirilmesi hedeflenmektedir. Avrupa'nın enerji alanında Rusya'ya bağımlı olduğunu göz önünde bulundurursak, TANAP projesi Avrupa ülkelerinin bağımsız enerji politikası yürütebilmeleri için oldukça önemlidir. 2009 yılından itibaren Avrupa, kullandığı enerjinin %50'sini ithal etmektedir. Bu rakamın 2030'larda %70'e çıkması beklenmektedir.[24] Ayrıca TANAP'ın tamamlanmasıyla Türkiye'nin de Rusya ve İran'a olan gaz bağımlılığı azalacaktır.

17 Mayıs 2016'da Selanik'te TAP projesine dair bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye katılan Azerbaycan Başbakan Yardımcısı Yakub Eyyubov, TAP projesinin Avrupa'nın enerji güvenliğine büyük destek vereceğini söylemiştir. TANAP'la birleşecek olan TAP projesi ile ilk aşamada Avrupa'ya 10 milyar metreküp gaz ulaştırılması hedeflenmektedir. Trans Adriyatik Boru Hattı, Türkiye ve Yunanistan'ın sınırında yer alan Kipoi'de TANAP ile birleştirilecektir. Toplam uzunluğu 878 km olan TAP'ın 2020 yılında faaliyete geçmesi beklenmektedir.[25]

17 Aralık 2013'te Şahdeniz 2 yatırım anlaşmasının imzalanması, Azerbaycan için önemli bir adım olmuştur. Hem ekonomik hem de politik açıdan oldukça büyük önem taşıyan Şahdeniz projesi, Kafkasya-Balkanlar, Kafkasya-Güney Avrupa, Hazar Havzası ve Avrupa arasındaki iş birliğini ileri boyutlara taşımayı hedeflemektedir. Gaz naklinin ilk aşamasının 2019 yılında başlaması ve yıllık 10 milyar metreküp Azerbaycan doğalgazının Güney Avrupa'ya, 6 milyar metreküp doğalgazın ise Türkiye'ye ihraç edilmesi planlanmaktadır. Şahdeniz 2 projesinin toplam değeri 45 milyar dolardır.[26]

Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü

Bilindiği gibi Hazar Denizi hem sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervleri açısından hem de bulunduğu stratejik konumu sebebiyle emperyalist güçlerin her zaman dikkatinde olmuştur. Hazar'ın hukuki statüsünün 300 yıllık bir tarihi mevcuttur. Hazar Denizi sahilindeki arazilerin bölünmesi, Azerbaycan topraklarının hukuki statüsü ile ilgili ilk uluslararası belge Rusya ve İran arasında Petersburg'da imzalanmıştır. 26 Mart 1921 tarihinde Rusya ve İran arasında imzalanan Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili anlaşma, 25 Mart 1940'ta SSCB ve İran arasında yeniden imzalanmıştır. Bu anlaşmalara göre, Rusya ve İran, Hazar Denizi'nde gemi bulundurma, yüzdürme ve balık tutma haklarına sahip oldular. Ayrıca anlaşma ile SSCB'nin Hazar Denizi'ndeki payı %86, İran'ın ise %14 olarak belirlenmişti.[27] 12 Kasım 1996'da Aşkabat'ta Hazar Denizi kıyısındaki ülkeler arasında yapılan yeni bir anlaşma ile Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili SSCB ve İran arasındaki anlaşma, eski Sovyet ülkeleri tarafından yeni bir anlaşma imzalanana kadar hukuksal geçerliliğini koruyacaktır. 2001 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Bakü'ye yaptığı resmî ziyaret sırasında taraflar Hazar Denizi dibinin bölgelere ayrılması hakkında anlaşma kararı aldılar. İran, Hazar'ın bölünmesinde kendisine %14 pay ayrılmasından oldukça rahatsız. İran'ın konuyla ilgili yaklaşımına göre, Hazar Denizi beş eşit hisseye bölünmeli ve her ülkeye %20 pay ayrılmalıdır.[28]

Azerbaycan'ın Hazar'ın statüsüyle ilgili politikası, 1 Ağustos 2001 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Soçi görüşmeleri sırasında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından dile getirilmiştir. Azerbaycan'ın konuyla ilgili yaklaşımına göre, her bir ülke Hazar'ın orta hat üzere bölünmüş kendine mahsus alanında egemenlik hakkına sahiptir ve bu mesele uluslararası hukuk çerçevesinde halledilmelidir.[29]

23-24 Nisan 2002'de Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusu, Hazar'a kıyısı bulunan ülkelerin cumhurbaşkanlarının bir araya geldiği bir zirvede müzakere edilmiştir. Akabinde 16 Ekim 2007'de

Tahran'da ikinci zirve gerçekleştirilmiştir. Toplantı çerçevesinde devlet başkanları tarafından ortak bir beyanname imzalanmıştır. İmzalanan beyannameye göre, Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde ülkelerin egemenlik hakları önemli rol oynayacaktır. 18 Kasım 2010'da Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, İran ve Türkmenistan cumhurbaşkanlarının katılımıyla Bakü'de üçüncü zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Zirveye katılan ülkelerin cumhurbaşkanları arasında Hazar Denizi'nde güvenlik tedbirlerine yönelik iş birliği anlaşması imzalanmıştır. En son Hazar'a kıyısı olan ülkelerin bir araya geldiği altıncı zirvede ise, liderler arasında ortak bir bildiri kabul edilmiştir. Buna göre, Hazar sahilinde yer alan ülkelerin egemenlik hakları tanınmalıdır.[30] Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin zirve görüşmeleri sırasında bölgesel enerji güvenliğini güçlendirmek için ortak iş birliği kurulmasının önemini vurgulamıştır. Ayrıca Putin, Hazar Denizi'nin Rusya'nın enerji stratejisi için çok önemli olduğunu da dile getirmiştir.

13 Ekim 2014 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu Azerbaycan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Hasanov'la yaptığı görüşmede Hazar bölgesinde ortak güvenlik sistemi kurulmasını teklif etmiştir.[31] Moskova'nın Hazar Denizi'nde en güçlü askerî deniz gücüne ve askerî jeostratejik mevkilere sahip olması, Hazar Denizi'nin Rusya'nın tam kontrolü altında olmasına işaret etmektedir.[32]

Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Ortak kültüre ve millî kimliğe sahip iki ülke olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler her zaman çok yakın olmuştur. İki ülke her zaman gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda birbirine desteği esirgememiştir. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, 9 Kasım'da, Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımış ve 14 Ocak 1992'de taraflar arasında ilk diplomatik ilişkiler kurulmuştur. 1993 yılında Azerbaycan İstanbul Başkonsolosluğu, 2004'te ise Kars Konsolosluğu açılmıştır.[33]

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin temeli 1 Kasım 1993 tarihinde imzalanan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. 31 Temmuz 1996 tarihinde taraflar arasında imzalan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması hakkında, 1 Ocak 1998'de ise Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi'ne dair anlaşmalar yürürlüğe girmiştir.[34]

1992-1995 yılları arasında Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracat yıllık ortalama 116 milyon dolar hacminde olmuştur. Bahsedilen yıllarda Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı yıllık ortalama 24,85 milyon dolardır. 1996-2000 yılları arasında ise Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracatın yıllık ortalama hacmi artarak 273 milyon dolara ulaşmıştır. 2001-2005 yıllarında Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı ortalama yıllık 336,16 milyon dolar seviyesinde olmuştur. 2004 yılında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki genel dış ticaret hacmi 536,4 milyon doları bulmuştur.[35]

10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye-Ermenistan arasında, ilişkilerin geliştirilmesine dair imzalanan Zürih Protokolü, Azerbaycan-Türkiye münasebetlerini olumsuz etkilemiştir.[36] Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde normalleşme sürecinin yaşanması özellikle Azerbaycan kamuoyu tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Yaşanan gerginliğin ardından dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Bakü'ye yaptığı resmî ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden yumuşatmıştır.[37]

Yukarıda bahsedilen dönemden itibaren, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde hem siyasi hem de ekonomik anlamda olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

1991 yılında kurulan Azerbaycan'ın en büyük petrol şirketi SOCAR, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji iş birliğinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. 2007 yılında SOCAR ve TURCAS'ın başkanları Rövneg Abdullayev ve Erdal Aksoy, Azerbaycan ve Türkiye arasında ortak enerji şirketi kurulmasına dair bir protokol imzalamıştır.[38] Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi olan SOCAR'ın Türkiye'deki faaliyeti 30 Aralık 2011 tarihinde başlamıştır.[39] SOCAR'ın Türkiye'deki en büyük yatırımı, İzmir Aliağa'daki Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi PETKİM'i satın almasıyla başlamıştır. Yine 30 Aralık 2011'de PETKİM'in %25 hissesine sahip TURCAS Petrol AŞ'nin hisselerinin SOCAR'a devredilmesiyle şirket, hisselerin tamamına sahip olmuştur. TURCAS %25'lik hissesini SOCAR'a satsa da İzmir Aliağa'da yer alan Star Rafinerisi'ndeki %18,5'luk ortaklığını devam ettirecektir. 2018 yılına kadar SOCAR tarafından Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi PETKİM'e 17 milyon dolar üzerinde yatırım yapılacağı açıklanmıştır.[40] Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerine göre, Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımları 2012 yılında 339 milyon dolar, 2013 yılında ise 191 milyon dolar olmuştur.[41]

Azerbaycan Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı'nın 2015 yılında açıkladığı bilgilere göre, Türkiye'de Azerbaycan sermayeli 1.500'den fazla şirket faaliyet göstermektedir. Son üç yılda Azerbaycan şirketlerinin Türkiye'deki varlığı %40 artmıştır. SOCAR da dâhil olmak üzere Azerbaycan tarafından Türkiye ekonomisine 5 milyon dolardan fazla yatırım yapılmıştır.[42]

Sonuç

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkenin dış politikasında enerji konusu öncelik kazanmaya başlamış ve Azerbaycan ilk olarak Rusya, daha sonra Türkiye ve Batı'yla enerji alanında iş birliği yapılmasına önem vermiştir. Son yıllarda uluslararası arenada daha çok denge politikası izlemeye çalışan Azerbaycan'ın bu politikayı başarılı bir şekilde yürüttüğünü söylemek mümkündür. 2015 yılından itibaren Türkiye'de yaşanan terör saldırıları ile ilgili olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Türkiye'ye açık destek vermesi Azerbaycan ve Türkiye'nin hem siyasi hem de ekonomik iş birliğinin gittikçe güçleneceğine işaret etmektedir. Üstelik, Türkiye'nin de karşılıklı şekilde Azerbaycan-Ermenistan arasında uzun yıllardır devam eden gerginlik sebebiyle her zaman Azerbaycan'ın yanında yer alması, iki ülke arasındaki kardeşliğin en bariz simgesidir.

---

[1] Şirinli Qaraxan Bayramelioğlu, *Azerbaycanın Enerji Tehlükesizliyi ve Onun Teminatı*, Azerbaycan Dövlet İqtisad Universiteti, Bakü 2015, ss. 24-28.

[2] *Azerbaycan Tarixi 1900-1920 ci iller*, Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Bakı Elm Neşriyyatı 2008, ss. 19-24.

[3] *Əsrin Müqaviləsi Yüksəliş Yolunun Uğurlu Temeli,* Azerbaycan Respublikası Prezidentinin İşler İdaresinin Prezident Kitabxanası, ss. 56.

[4] http://www.president.az/azerbaijan/contract.

[5] Ali Hasanov, *Azerbaycan Respublikasının Millî İnkişaf ve Tehlükesizlik Siyaseti*, Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlet İdareçilik Akademiyası, Bakı, 2011, ss. 110.

[6] Ali Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016, ss. 23-24.

[7] Əsrin Müqaviləsi Yüksəliş Yolunun Uğurlu Temeli, ss. 7-9.

[8] Veliyeva Könül, *Azerbaycanın Neft Stratetiyası ve Onun Xarici Ticaret Elaqelerine Tesiri*, Azerbaycan Dövlet İqtisad Universiteti, Bakı, 2016, ss. 28.

[9] Könül, ss. 28.

[10] Ali Hasanov, *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər ve Azerbaycanın Xarici Siyaseti*, Bakı, 2005, ss. 580.

[11] http://www.oilfund.az/en_us/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac-boru-kemeri.asp.

[12] Necdet Demir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", www.panorama.com, Nisan 2004, Sayı 3, ss. 6.

[13] Meliha Ener, Orhan Ahmedov, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi", 2. Ulusal İktisat Kongresi/20-22 Şubat 2008/DEÜ BF İktisat Bölümü / İzmir-Türkiye, ss. 8.

[14] Rövşen İbrahimov, "Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı", USAK, Cilt 7, Sayı 14, 2012, ss. 136-137.

[15] http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri.

[16] Nergiz Meherremova, "Azerbaycan'ın Enerji Politikasının Uluslararası İlişkilerdeki Konuma Etkisi", Azerbaycan Dövlet İqtisad Universiteti, ss. 31.

[17] http://apa.az/iqtisadiyyat-xeberleri/senaye-ve-energetika/turkiyenin-enerji-nazirliyi-baki-tbilisi-erzurum-qaz-kemeri-vasitesile-qaz-neqlinin-berpasi-is

[18] Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği", Center for Internatinal and European Studies Kadir Has Üniversitesi, ss. 17.

[19] http://www.oilfund.az/az_az/layiheler/baki-tbilisi-qars-demir-yolu.asp.

[20] Roin Kavrelişvili, "Günümüz Gürcü Basınında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu İnşaatı", *Karadeniz*, Yıl 3, Sayı 12, ss. 192.

[21] Hüseyin Sak, Abdulbaki Zengin, “Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı: Türkiye’nin Doğal Gaz Ticareti Açısından Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Değerlendirilmesi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ss. 5-6.

[22] “Azerbaycan Respublikası Dövlet Neft Şirketinin 2013-cü İlde Teserrüfat Fealiyyeti Haqqında Hesabat”, http://socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/illik-hesabat2013az.pdf, Bakı, 2013, ss. 3.

[23] Araz Aslanlı, *Strateji Emekdaşlığın Qlobal Eseri: TANAP*, Qafsam Strateji Araşdırmalar Merkezi, 30.01.2013.

[24] *Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi Çed Raporu*, TANAP Doğalgaz İletişim A.Ş, ss. 1-2.

[25] “Azerbaycan Gazını Avropaya Çatdıracaq Trans-Adriatik Boru Kemerinin-TAP-ın Temeli Qoyulub”, TRT Azerbaycan, 18.05.2016.

[26] Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla*..., ss. 67.

[27] “Xezer-Qara Deniz Hövzesi ve Cenubi Qafqazın Geoiqtisadiyyatı: Azerbaycanın Enerji Siyaseti”, Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlet İdareçilik Akademiyası, Bakı 2016, 39-41.

[28] Hasanov, *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər*..., ss. 567.

[29] Hasanov, *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər*..., ss. 567, 572-73.

[30] Araz Aslanlı, *Geosiyasi Reqabet ve Geoiqtisadi Maraqlar Zemininde Xezer Hövzesinin “Qordi Düyünü”*, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. 2014, ss. 13.

[31] İlgar Gurbanov, “Sonu bilinmeyen Xezerin Hekayesi: Hüquqi Status, Heşterxan Zirvesi ve Sair”, Newtimes.az/ 27.10.2014.

[32] “Xezer-Qara Deniz Hövzesi ve Cenubi.... ”, ss. 65.

[33] http://mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan%20-%20Turkiye%20munasibetleri.pdf.

[34] Kenan Doğan, “Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkilerinde Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 121.

[35] Gündüz Heyderov, “Azerbaycan-Türkiye İqtisadi Elaqelerinin Müasir Veziyyeti ve İnkişaf Perspektifleri”, Azerbaycan Dövlet İqtisad Universiteti, Bakı 2011, ss. 7-11.

[36] http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf.

[37] Reha Yılmaz, “Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde Son Dönem”, www.bilgesam.org. ss. 32.

[38] *Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Basis For Pragmatic Relations Between The Two Countries*, Public Policy Institute.

[39] http://www.socar.com.tr/kurumsal.

[40] Elçin Süleymanov, Fahri Hasanov, “Azerbaycan’ın Türkiye’nin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), ss. 91.

[41] *Azerbaycan Ülke Raporu*, İzmir Ticaret Odası, Temmuz 2016, ss. 4.

[42] “Üç İlde Azerbaycan Türkiyede 500-den Çox Şirket Açıb”, *Xezernews.az*, 05.01.2016.